

ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธรูปทรงเครื่อง กับพระพุทธรูปครองจีวรระดับลวดลาย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

*อดุลย์ศักดิ์ เทียมแพ่งพันธุ์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ทรงสร้างพระพุทธรูปมา ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวังเป็นจำนวนมากที่สุด (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. ๒๕๓๕ : ๙๙) พระพุทธรูปเหล่านี้ ประกอบไปด้วยพระพุทธรูปที่ทรงสร้างขึ้นอุทิศถวายเพื่อเป็นพระราชกุศลแด่อดีตบรมมหากษัตริย์ราชเจ้า พระบรมวงศานุวงศ์ และเพื่อเป็นพระราชกุศลในพระองค์เอง

พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิราชาริราช และพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สถาปนาขึ้นนั้น ถือเป็นพระราชนิยมของพระองค์ ซึ่งคงจะมาจากมูลเหตุที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. เนื่องจากพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ โดยการเลือกตั้งจากพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ จึงเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระอนุชา และเป็นเจ้าฟ้าไม่ได้ขึ้นครองราชย์ จนต้องทรงผนวชเสียตลอดรัชกาลของพระเชษฐาธิราช รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระห้ามญาติ ก็คงเพื่อห้ามพระญาติพระองค์ มิให้เป็นสองฝักสองฝ่าย มิให้ราชนานแตกความสามัคคีกัน (มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๕ : ๑๖)

๒. จากคติพุทธราชาที่เทียบฐานะเหนือพุทธางกูร หรือพระพุทธรูปในฐานะที่เป็นวรมณกษัตริย์ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. และคณะ ๒๕๒๕ : ๓๕๙) ดังนั้น จึงได้เกิดการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมี

มาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา

พระพุทธรูปที่สำคัญที่ทรงสร้างขึ้น ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แบ่งได้เป็น

พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิราชาธิราช

สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบรมวงศานุวงศ์ เพื่อเป็นพระราชกุศลในพระองค์ ตามพระราชประเพณีที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยการทำเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ ประทับยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างแสดงปางห้ามสมุทร หรือที่รู้จักกันในนามปางทรมานพระยามาขมพูป ประกอบไปด้วย

๑. พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิราชาธิราช ภายใต้อพราภรณ์วิมาน ได้แก่

๑.๑ *พระพุทธรูปนิมิต* (พระพุทธรูปนิมิต) ทรงอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๑.๒ *พระพุทธรูปรัษฎัญญ์* (พระพุทธรูปรัษฎร์) ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระองค์เอง

๒. พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิราชาธิราช ภายใต้อพราภรณ์วิมาน

๒.๑ *พระพุทธรูปยออดฟ้าจุฬาโลก* ทรงอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๒.๒ *พระพุทธรูปเลิศหล้านภาลัย* (แปลงเป็นพระพุทธรูปเลิศหล้านภาลัย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว) (*สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. ๒๕๓๕ : ๑๐๑*) ทรงอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระพุทธรูปฉลองพระองค์นี้ ประดิษฐานอยู่ทางด้านทิศเหนือและใต้ของฐานชุกชี พระพุทธรูปมหายานนิกายตามลำดับ

นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปทรงเครื่องอีกชุดหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ราชาธิราชเจ้า สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า สมเด็จพระบรมวงศ์ และพระบรมราชวงศ์ ประดิษฐานอยู่ที่มุมพระเบญจาของฐานชุกชีพระพุทธรูปมหายานนิกาย รวม ๑๐ องค์ (*สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. ๒๕๓๕ : ๑๐๒*) คือ

๑. พระพุทธรูปฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๒. พระพุทธรูปฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๓. พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

๔. พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์

๕. พระพุทธรูปฉลองพระองค์กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข

๖. พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมสมเด็จพระเทพสุทนต์

๗. พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมสมเด็จพระศรีสุทนต์

๘. พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีสุลาลัย

สวัสดิ์, ม.ร.ว. ๒๕๓๕ : ๘๙)

๙. พระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม-
หลวงศรีสุนทรเทพ

ในส่วนของพระภูษาทรง ซึ่งประกอบไปด้วยอุตรา-
สงค์และอันตราวาสก มีลักษณะสำคัญที่สามารถแจกแจง
รายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

๑๐. พระพุทธรูปฉลองพระองค์พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่น-
อัปสรสุดาเทพ

อุตราสงค์ แบ่งได้เป็น

พระพุทธรูปทรงเครื่อง
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำ
แบบอย่างพุทธลักษณะมา
จากพระพุทธรูปทรงเครื่อง
ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนา
ขึ้นกล่าวคือ เป็นพระพุทธรูป
ประทับยืนแบบสมถังค์
ทรงเครื่องจักรพรรดิราชาธิ-
ราช แสดงปางห้ามสมุทรด้วย

พระหัตถ์ทั้งสองข้าง พระพักตร์เรียวมน พระขนงโก่ง พระ-
เนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์เรียว และพระกรรณ
ยาวเกือบจรดพระอังสา ทรงขนาบงูฏประกอบด้วยกรเจียร-
จร ส่วนองค์พระพุทธรูปนั้น ครองอุตราสงค์ทั้งหมัดคลุมและ
หมัดเฉียง ทรงกรองสอดสังวาลเจี๋ยพระอังสาทั้งสองข้าง มี
ทับทรวงรูปสี่เหลี่ยม ทรงพาหุรัดทองกร แหวนรอบปะวะหล้า
พระธำมรงค์ทุกนิ้วพระหัตถ์ ทรงสายรัดพระองค์ซึ่ง มีบันเหนง
รูปดอกไม้ประดับ ด้านล่างของบันเหนงมีสุวรรณกระดองห้อย
ย้อยอยู่เบื้องหน้า เหนืออันตราวาสกซึ่งจีบหน้านาง มีเจียรบาต
และชายไหว ชายแครงเป็นลายกนกใบเทศซ้อนกัน ๓ ชั้น
ทรงทองพระบาทและฉลองพระบาทเชิงงอน (สุริยวุฒิ สุข-

๑. พระพุทธรูปครองอุตรา-
สงค์แบบหมัดคลุม เช่น
พระพุทธรูปฉลององค์
พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาท-
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้า-
นาลัย ฯลฯ อุตราสงค์มัก
จะเป็นพื้นเรียบ ไม่มี
ลวดลายประกอบ คงอาจ
จะเป็นเพราะต้องการเน้น
ในส่วนของเครื่องประดับ

พระองค์ให้ดูเด่นขึ้น ซึ่งแตกต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องที่
ครองอุตราสงค์แบบหมัดคลุม ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่อง
จากยังไม่มีการใช้เครื่องประดับตกแต่งองค์พระพุทธรูปมากมาย
เหมือนในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่นิยมทำลวดลายประดับตกแต่ง
บริเวณชายอุตราสงค์ทั้งสองข้าง เป็นส่วนที่ช่วยเสริมให้
พระพุทธรูปงดงามยิ่งขึ้น

๒. พระพุทธรูปครองอุตราสงค์แบบหมัดเฉียง เช่น
พระพุทธรูปนิมิต พระพุทธรูปธัญญ์ พระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลก
พระพุทธรูปเลิศหล้าสุลาลัย ฯลฯ จะมีชายอุตราสงค์พาดผ่าน
พระอังสาซ้ายลงมาจรดพระนาภี ตกแต่งด้วยลายกนกคอดพุ่ม
ทรงข้าวบิณฑ์ และกนกเปลว (พิริยะ ไกรฤกษ์ ๒๕๒๘ : ๙๖)

สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สำหรับลวดลายบนอุตราสงค์ พระพุทธรูปฉลองพระองค์ขนาดเล็ก มักจะอยู่ในรูปของลายก้านต่อดอก ซึ่งจะมีรายละเอียดมากขึ้นอยู่กับขนาดขององค์พระพุทธรูปเป็นสำคัญ

อัครवास

อัครवासของพระพุทธรูปทรงเครื่องทั้งหมด จะเป็นการนุ่งแบบจีบหน้านาง ลวดลายที่ประกอบอยู่บนผ้ามีลักษณะเหมือนกับผ้ายกทองของพระมหากษัตริย์ ลายที่นิยมคือ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ซึ่งจะมีรายละเอียดมากขึ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับขนาดของพระพุทธรูปเช่นกัน

สำหรับพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเป็นพระราชกุศลส่วนพระองค์และมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่ง คือ การประดับลวดลายลงบนอุตราสงค์ รวมทั้งอัครवास มีตัวอย่างที่สำคัญคือ

๑. พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาล

เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ครองอุตราสงค์ห่มเฉียงประดับลายก้านแย่งลงยาสี ที่ขอบของอุตราสงค์ยาวจรดพระนาภีประดับด้วยลายก้านต่อดอก

๒. พระพุทธรูปปางสมาธิบนฐานสิงห์ ภายในหอพระสุลาลัยพิมาน

เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิบนฐานสิงห์ประดับอัญมณี ครองอุตราสงค์ห่มเฉียงประดับด้วยลายก้านแย่งลงยาสี ขอบของอุตราสงค์ยาวจรดพระนาภีประดับลายก้านต่อดอก

๓. พระพุทธรูปปางมารวิชัย ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เป็นพระพุทธรูปกาไหล่ทองปางมารวิชัย ครองอุตราสงค์ห่มเฉียงประดับลายดอกไม้ ขอบของอุตราสงค์ยาวจรดพระนาภีประดับด้วยลายก้านต่อดอกแบบธรรมชาติ

๔. พระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร ด้านหน้าฐานชุกชี พระพุทธสิหิงค์ พระที่นั่งพุทไธสวรรค์

เป็นพระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์สองข้างแสดงปางห้ามสมุทร หรือห้ามญาติ ครองอุตราสงค์ห่มเฉียงประดับลายก้านแย่ง ขอบของอุตราสงค์ยาวจรดพระนาภีประดับลายก้านต่อดอก รัตประคตผ้าประดับลายประจายาม และขอบอัครवासประดับลายก้านต่อดอก

๕ พระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

เป็นพระพุทธรูปยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองข้าง แสดงปางห้ามสมุทรหรือห้ามญาติ ครองอุตราสงค์ห่มเฉียงประดับลายดอกไม้ขนาดเล็ก ขอบของอุตราสงค์ยาวจรดพระนาภีประดับลายดอกไม้เรียงซ้อนต่อกัน เช่นเดียวกับของอัครवासที่เป็นหน้านาง

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าลวดลายซึ่งเป็นที่นิยมที่ปรากฏอยู่บนอุตราสงค์ และอัครवास คือ ลายก้านแย่ง ก้านต่อดอก และลายดอกไม้ขนาดเล็ก ลายก้านแย่งน่าจะเป็นความนิยมในช่วงต้นของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอาจจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากลวดลายที่ปรากฏอยู่บนอุตราสงค์ และอัครवासของพระพุทธรูป

ทรงเครื่อง ซึ่งมีอยู่ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแล้ว

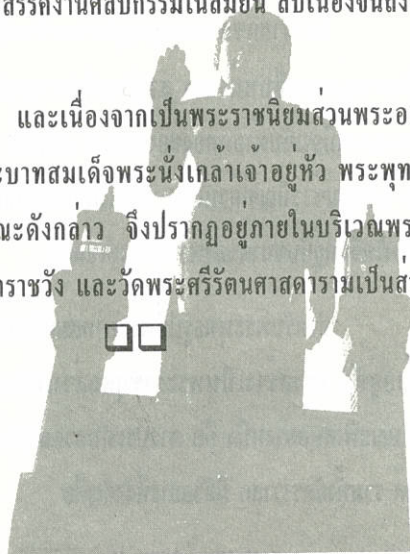
ส่วนลายดอกไม้ ทั้งที่เป็นแบบธรรมชาติและประดิษฐ์นั้น น่าจะเป็นความนิยมในสมัยหลัง อันเนื่องจากในรัชกาลนี้ได้มีการนำเข้าผ้าไหมและผ้าแพรชั้นดีจากเมืองจีนเป็นจำนวนมาก และเป็นความนิยมในหมู่เจ้านายในราชสำนักที่จะนำผ้าแพรลายดอกมาย้อมเป็นผ้ากาสาวพัสตร์ ถวายแด่พระราชอาคันตุกะ ซึ่งความนิยมดังกล่าวได้สืบเนื่องมาจนถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังนั้น แรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้เกิดการทำพระพุทธรูปครองอุตราสงค์และอัครวาสก ประดับลวดลายในสมัยรัชกาลที่ ๓ คงจะมาจากสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. การถ่ายแบบลายผ้ามาจากพระพุทธรูปทรงเครื่อง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ เพื่อแสดงถึงความเป็นพุทธราชา มาใช้กับพระพุทธรูปแบบธรรมดา

๒. ความนิยมในการนำผ้าแพรลายดอกมาย้อมเป็นผ้ากาสาวพัสตร์ ถวายแด่พระราชอาคันตุกะ ส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมในสมัยนี้ สืบเนื่องจนถึงรัชกาลที่ ๔

และเนื่องจากเป็นพระราชานิยมส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพุทธรูปลักษณะดังกล่าว จึงปรากฏอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นจำนวนมาก

บรรณานุกรม

กึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว.และคณะ. ลักษณะไทย กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๕

พิริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา กรุงเทพฯ อมรินทร์การพิมพ์ ๒๕๒๘

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ สมุดภาพประติมากรรมกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ กราฟฟิคอาร์ต ๒๕๒๕

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้ง ๒๕๓๕